

ABŞ və Avropa 20 yanvar qırğını dəstəkləyib

21 il əvvəlın baş verən ümumxalq faciəsinin təfərrüatları «Bizim Yol»da

Çapay Sultanov: «Zaqafqaziya, Moskva, Leninqrad hərbi dairələrinin iştirakı ilə Bakıya 50 minlik hərbi qüvvə hazırlanmışdı»

Bir həftədən sonra 1990-cı ilin 20 Yanvar faciəsinin 21-ci ildönümü qeyd ediləcək. Bu müddət ərzində baş verən faciə haqqında kitablar yazılıb, siyasilər, politoloqlar, hadisələrin iştirakçısı sırası vətəndaşlar danışılıb. Tanınmış yazıçı, professor Çapay Sultanovun faciə ilə bağlı “İmperiyanın son zərbəsi” kitabı sözün əsl mənasında 20 Yanvar ensiklopediyası sayıla bilər. Əsərdə həmin dövrün hadisələri detallarına qədər araşdırılıb. Kitabda faciə ərafəsində SSR-i rəhbərliyində çəkişmələr, 20 yanvar faciəsinə beynəlxalq münasibət, ermənilərin separatçı fəaliyyəti, Kremlin onlara hərtərəfli dəstəyindən ətraflı bəhs olunur. Təəssüf ki, kitab ingilis, rus və türk dillərində nəşr olunsada, bu günə qədər öz dilimizdə oxunmaqdan məhrumdur.

Çapay müəllimlə söhbətimizdə 20 Yanvar faciəsinin görünən və görünməyən tərəflərinə işıq salmağa çalışdıq. Bu cəhdimizin necə alınmasını isə oxucuların ixtiyarına buraxırıq.

- Çapay müəllim, 20 Yanvar faciəsinə gətirən səbəblər nədən ibarət idi?

- SSRİ prezidenti Mixail Qorbaçovun ordunun Bakıya daxil olmasına göstəriş verməsinin əsas səbəbini onun artıq zəifləməsində axtarmaq lazımdır. Ölkə rəhbərliyində, konkret Mərkəzi Komitədə ona qarşı güclü müxalifət vardı. Ona görə o, öz gücünü göstərmək istəyirdi. Bu güc isə Azərbaycanda göstərildi. Çünki o, yaxşı bilirdi ki, Azərbaycanda həyata keçirdiyi qanlı aksiyaya nə Avropa Parlamentində, nə də ABŞ-da xüsusi etiraz doğurmayacaq.

- Bunun üçün səbəblər nədən ibarətdir?

- Birincisi ona görə ki, Qorbaçov Azərbaycanın o zaman xaricdə güclü diasporasının və başqa ölkədən dəstəyinin olmadığını bilirdi. Məsələn onda idi ki, SSRİ prezidenti hər şeyi yaxşı hesablamışdı. Onun hesablaması da özünü doğrultdu. Məsələn, o zaman SSRİ-nin Amerikadakı səfiri Dobrinin (səfirinin həyat yoldaşı Xaçaturyan soyadlı erməni idi) Buşla bu barədə danışmışdı. Sonradan səfir özü də dedi ki, yaxşı oldu ki, Buş onları dəstəklədi. Yaxud, Avropa Parlamenti hadisəyə öz münasibətini bildirdi və bu, Qorbaçova dəstəkdən ibarət idi. Adi bir fakt: yanvarın 18-də “Moskovskiy novosti” qəzeti məlumat yaymışdı ki, Avropa Parlamenti SSRİ rəhbərliyindən Azərbaycana ordu yeridilməsini tələb edib. Türkiyəyə gəldikdə, Turqut Özal “Biz SSRİ-nin daxili işinə qarışmamalıyıq” bəyanatını verdi. Halbuki, türk xalqı çox narahat idi və etiraz mitinqləri ilə öz münasibətini ifadə etdi. Sualın konkret cavabına gəldikdə, səbəblər çoxdur və mən sıralama ilə faktlara diqqətinizi çəkəcəyəm. Bunların birincisi ondan ibarət idi ki, 1989-cu ilin dekabrın sonunda İrənlə sərhəd dirəkləri söküldü. Bu, sovet rəhbərliyinə Azərbaycana qoşun yeritmək üçün ilk bəhanəni verdi. İkinci, 20 Yanvar hadisələrindən əvvəl Bakıya şübhəli adamlar gəlmişdi və DİN-in rəsmi məlumatına görə yanvarın 22-də onların sayı 4468 nəfər olub. Tanınmış bəstəkar, 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı yaradılan komissiyanın üzvü Arif Məlikovun yazdıqlarından məlum olur ki, həbs olunanlar arasında həmin şübhəlilərdən var idi. Onlar başqa respublikaların vətəndaşları olub. Bu adamlardan narkotik maddə də tapılmışdı. Üçüncü, SSRİ Ali Sovetin milli məsələlər üzrə komitəsinin sədri Tarazeviç 1989-cu ilin dekabrın 19-da Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinin Büro yığıncağında çıxışında Dağlıq Qarabağa münasibətdə “özünüidarə ərazisi” termini işlətməmişdi. Bu, Volskinin “Qarabağ xalqı” sözündən sonra işlənən bir fikir idi. Bundan neçə il sonra Yakovlev “Qarabağ dili”ndən danışacaqdı. Həmin Tarazeviç bizi Ermənistanı mühasirədə saxlamaqda ittiham edərək Laçın dəhlizinin açılmasının vacibliyindən bəhs edirdi. Hətta o, öz çıxışını “Mərkəz Ermənistanın mühasirədə qalmağına imkan verməyəcək, çünki bu, respublikanın iqtisadiyyatının dağılması deməkdir” sözləri ilə bitirdi. Fikir verin, bu çıxışı kim edir?! Və bu cür çıxışlar vəziyyəti daha da gərginləşdirirdi. Dördüncü, yanvarın əvvəlində DTK-nın “Vimpel” qrupunun zabitləri, 7-ci idarənin “A” xidməti Naxçıvana döyüş tapşırıqları adı ilə gəldilər və artıq 15 yanvarda onlar Bakıdaydılar. Bu qrup “Abşeron” hotelində qalırdı. Amma ondan 3 gün əvvəl Bakı hava limanında Bakatin və Bobkovun rəhbərliyi ilə desant dəstəsi hazır vəziyyətdə idi. Təsəvvür edin ki, Nazirlər Sovetinin (NS) rəhbər şəxslərindən biri Azərbaycan KP MK-nə NS-nin dəhlizlərində Moskvadan gələn hərbiçilərin nə üçün olduğunu sual etmişdi. Ona cavab vermişdilər ki, onlar özlərinə işləmək üçün kabinet axtarırlar. Acınacaqlı hal ondan ibarətdir ki, yanvarın 9-da Moskvanın yüksək çinli məmurları Girenko, Nişanov və Jdanov Xankəndinə gedəndə ermənilər onları gülləyə tuturlar və bu adamlar Bakıya qayıtmalı olurlar. Hətta Nişanov bu hadisəyə bağlı deyir ki, xüsusi qüvvələr onu öldürmək istəyib ki, sonra bunu ermənilərə bağlasınlar. Görürsünüz, mərkəzin münasibətini?! Başqa bir fakt, yanvarın 14-də DTK-nın “Alfa” qrupunun rəhbərlərindən Boltunov öz komandası ilə Bakıya gəlir. Bundan əlavə DTK-nın ikinci və beşinci idarələrinin zabitləri Bakıya gəlmişdilər. Elə həmin vaxt Primakov və Girenko da Bakıya gəlirlər. Bəs sual olunur, ermənilər həmin ərafədə nə edirdilər, birinci, yanvarın 13-də Kərki işğal olunur, iki gün sonra Xanlar rayonunun Quşçu, Naxçıvanın Sədərək kəndləri hücumla məruz qalır. Yanvarın 14-də “Qarabağ” Komitəsi Ermənistanla Azərbaycanla müharibə adı ilə hərbi səfərbərlik

elan edir. Amma bunların müqabilində Moskva Azərbaycan ekstremistlərindən danışır. Və yanvarın 15-də Sobçak Leninqrad telekanalının “Beşinci təkər” proqramında Azərbaycanda 600 min rusun faciə ilə üzlənməsi haqqında təxribatçı bəyanatla çıxış edir. 16-19 yanvarda isə Zaqafqaziya, Moskva, Leninqrad və başqa hərbi dairələrin iştirakı ilə Bakıya göndərilmək üçün 50 minlik hərbi hazır vəziyyətə gətirilir. O cümlədən hərbi-dəniz donanması və DİN-in daxili qoşunları Xəzər dəniz donanmasını mühasirəyə alırlar. Bakı qornizonunun azərbaycanlı olan bütün zabıt heyəti təcrid olunur. Həm də respublika DİN-nin və DTK-nin tabel silahı inventarizasiya adı ilə yığılır. SSRİ DİN-in daxili qoşunlarının Dzerjinski və “Don-100” adına diviziyaları Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan bölgələri nəzarətə götürür. Bütün bunları oxucuda aydın təsəvvür yaratmaq üçün sadaladım. Yəni bu, bir işğal idi və Tiflis, Vilnüs hadisələri ilə müqayisə oluna bilməzdi.

- Əgər Qorbaçov daxili müxalifəti zəiflətmək istəyirdisə, müxaliflərdən ən əsası ordu rəhbərliyi idi. Ancaq Bakıya SSRİ-nin müdafiə naziri Yazov da gəlmişdi. Bu zaman prezidentə müxalif olan ordu rəhbərliyinin mövqeyi necə izah oluna bilər?

- Məsələ ondadır ki, faciədən bir neçə il sonra müdafiə naziri Yazov günahkarın Qorbaçov olduğunu bildirdi. Məsələn, Yazovun “Exo Sumqait” filminə müsahibəsi dediklərimi təsdiqləyir. Yazovun xatırladığı bir epizodu qeyd etmək yetər ki, buna görə Qorbaçova indi də məhkəmə iddiası qaldırmaq olar. Qorbaçov Yazova deyəndə ki, tezliklə ordunu Bakıya yerit, müdafiə naziri ondan yazılı əmr istəyib. O zaman Qorbaçov cavab verib ki, sən bu kağız parçasından nə yapışmısan, kağızı sonra verəcəyəm, ordunu yerit. Halbuki, ordu yeridiləndə Ali Sovetdə müzakirə olunmalı və bunun nəticəsində qərar qəbul edilməlidir. Ancaq bunların heç biri olmamışdı. Qorbaçov özü fərdi şəkildə bu qərarı qəbul etmişdi.

- Belə çıxır ki, ordunun yeridilməsində əsas səbəb kimi göstərilən yanvarın 13-də ermənilərə qarşı həyata keçirilmiş təzyiqlər əsassızdır?

- Əlbəttə, əsassızdır. Tanınmış kinorejissor Qovrouxin bu barədə bildirmişdi ki, artıq o zaman Bakıda bir erməni belə yox idi. Yəni 13 yanvardan sonra şəhərdə tam sakitlik idi və demokratik şəkildə keçirilən mitinqlərə qarşı isə bu cür hərbi əməliyyatlar keçirilmir. Necə ki, o zaman bu cür demokratik etiraz aksiyaları Ermənistanda, Gürcüstanda, Litvada da keçirilirdi. Bəs niyə bu respublikalara ordu yeridilmədi? Baltik respublikaları ümumiyyətlə ittifaqdan ayrılma kursu götürmüşdülər və keçirilən mitinqlərdə əsas şüarlar da bu mövqeyi ifadə edirdi. Azərbaycandakı mitinqlərdə isə ittifaqdan ayrılma yox, demokratiya tələbləri yer almışdı.

- Beləliklə, yenə o məsələyə qayıdırıq ki, Qorbaçov daxildəki müxalifəti əzmək üçün bu addımı atdı...

- Bilirsiniz, Sizin yanaşmanızda determinizm sistemi əsas götürülüb. Yəni elə bir hadisə yoxdur ki, orda yalnız bir səbəb göstərilsin, hər hansı hadisənin baş verməsində 10-15 səbəb göstərilir. Ordunun Bakıya yeridilməsində səbəblər çox idi, amma əsas səbəb Qorbaçovun daxili müxalifətə güc göstərməsi və Bakıda qanlı hadisə törətməklə sovet xalqlarına dərs vermək istəyirdi.

- Ümumiyyətlə, Siz Qorbaçov fenomenini necə qiymətləndirirsiniz?

- Bu barədə bir qəzet səhifəsinə sığan çıxış etmək mümkün deyil. Fransız romantik yazıçısı Ekzüperinin çox gözəl fikirləri var. O, deyirdi ki, biz hamımız uşaqlıqdan gəlmişik. Bu fikirdə çox böyük məna və informasiya yükü var. Gəlin, Ekzüperinin həmin fikri əsasında Qorbaçovun uşaqlığına baxaq. Birinci katibin köməkçisi Boldin yazırdı ki, Qorbaçov müharibə illərinin ağır günlərini tez-tez xatırlayırdı. Amma heç sevməzdi ki, evlərində olan faşist işğalçılara necə yemək hazırlamasından danışsın. Çünki kiçik Mixail tez-tez hitlerçilərə toyuq təmizləyirdi. Konkret olaraq, Mixail pis işləyəndə faşistlərlə təmasda olan bir kalmık onu döyürdü. Yəqin ki, Qorbaçova faşistlərə stolundan da nəşə qalırdı. Yetkinlik yaşına çatandan sonra, yəni hərbi xidmətdə o, ərzaq anbarına rəhbərlik edir. Hətta bu barədə “Moskovskiy Komsomolest” qəzetinin 28.06.04 tarixli sayında Qorbaçovun şəkli də var. Mən bir faktı da xatırlayıb söhbətimizin bu hissəsinə nöqtə qoyulmasını istədim. Adətən bir sıra siyasətçilər karyeralarını bitirəndən sonra biznesə üz tuturlar. Konkret olaraq, reklam roliklərinə çəkilib qazanc əldə edirlər. SSRİ-nin sonuncu prezidenti bu biznesdən yararlınsa da, uğursuz alındı. O, reklam gəlirlərinə görə müğənni Orbakayte ilə dördüncü yeri bölüşməli oldu. Birinci yerdə isə tanınmış tennisçi Mariya Şarapova idi. Bu, artıq Qorbaçova verilən qiymətdir.

- Qayıdaq söhbətimizin əsas məğzina, bir sual həmişə açıq qalır, ordunu Bakıya kim çağırırdı?

Natiq CAVADLI.